

Др Љубиша Деспотовић*

научни саветник

Институт за политичке студије, Београд

Др Вања Глишин**

научни сарадник

Институт за политичке студије, Београд

СРПСКА ДРЖАВНОСТ НА ПОЧЕТКУ 20. ВЕКА КРОЗ ВИЗУРУ ИСТОРИЈСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Апстракт: Српски народ се током вишевековне османске окупације суочавао са дисконтинуитетом државности, обитавајући на балканском простору без своје државе и владара. Наведено се одразило на модернизацијске процесе српског друштва који су, у односу на државе западне Европе, отпочели са значајним закашњењем у 19. веку. Борба за српску државност током 19. века била је веома сложена и тешка, како због положаја српског народа у геополитичком чвору између сукобљених интереса великих сила, тако и због унутрашњеполитичких односа и успорене консолидације институционалних и друштвених капацитета. Процес политичког осамостаљивања Србије текао је све до 1878. године када на Берлинском конгресу добија независност. Иако је извојевала своју независност, Србија није ушла у период мира већ се суочила са сложеним спољнополитичким и унутрашњеполитичким процесима, што је обележило крај 19. и почетак 20. века. Имајући то у виду, општа хипотеза је да су на политичке процесе у Србији тога времена одлучујуће утицали спољни геополитички актери. Стога у нашем раду полазимо од геополитике као синтезне науке у чијем оквиру дефинишемо нову поддисциплину историјску геополитику, која се бави истраживањем, анализом и синтезом геополитичких мотивација, доктрина, планова и интереса историјских актера декодирајући на најдубљем нивоу из њиховог геополитичког понашања скривене разлоге за одређење историјске акције, процесе или догађајне чињенице. У првом делу рада дефинисаћемо историјску геополитику као поддисциплину геополитике, како бисмо у другом и трећем делу рада кроз визуру историјске геополитике јасно декодирали процесе рађања модерне српске државе и борбе за опстанак српске државности. Користећи методу анализе и синтезе, методу дедукције и геополитичку методу, настојимо да поставимо основу даљим истраживачким искорацима у контексту историјске геополитике.

---

* despotlj@stcable.net

** vanja.glisin@ips.ac.rs

Кључне речи: Србија, државност, политичка модернизација, историја, геополитика, историјска геополитика.

*

Држава и државност представљају суштинске елементе које сваки народ настоји да конституише, оснажује и унапређује, што се огледа у различитим етапама светске историје. Идеја о стварању државе има своје хомогенизујуће и мобилизаторске ефекте унутар оне групе људи која настоји да конституише сопствену државу. Покретачка енергија која извире из државотворне идеје неретко је деловала пресуђујуће у процесима стварања модерних држава какве и данас познајемо. Исто тако, поменута енергија је била кључна у борби против завојевача за ослобођење државе. Отуда патриотизам као љубав према држави, односно отаџбини и све те бројне историјске борбе за државу. Дакле, народ и држава су две уско повезане категорије које делују узрочно-последично, како на унутрашњеполитичком, тако и на спољнополитичком плану. Имајући то у виду, не можемо да занемаримо спољнополитичке факторе који делују према једној држави и народу, усмеравајући, успоравајући или пак прекидајући њихов напредак и развој. С обзиром на то да су међународни односи заправо односи снага, те да је логика „јачи слабијег тлачи“ реалполитичка појава, јасно нам је да државу и државност морамо посматрати и у том контексту, узимајући у обзир околности у којима се једна држава конституисала или се пак борила за ослобођење.

Српски народ је пример народа који се и у најтежим историјским тренуцима опстајања водио идејом борбе против завојевача. Од државе Немањића до стварања модерне српске државе, српски народ се суочавао са вишевековном окупацијом, продорима Османлија и Аустроугара, притисцима са истока и запада, великим сеобама, страдањима и борбом са „голи“ опстанак. Разапета позиција српског народа у геополитичком чвору испреплетених интереса великих и регионалних сила одразила се на (гео)политичку судбину Срба, што је својеврсни баласт нашег постојања и опстајања. У таквим процесима дугог трајања, идеја о стварању слободне српске државе имала је своје утемељење у народу. Она је била покретач борбе за ослобођење у 19. веку и извор енергије који је водио српски народ до конституисања модерне државе. Ипак, за разлику од многих европских држава, модерна српска држава се од свог конституисања све до данашњих дана суочава са бројним претњама и изазовима који доводе њено постојање и опстанак у питање. Фокус овог рада је питање српске државности на почетку 20. века, а с обзиром на то да је наша полазна претпоставка да су на политичке процесе у Србији тога времена одлучујуће утицали спољни

геополитички актери, најпре ћемо дефинисати историјску геополитику као нову поддисциплину у области геополитике као синтезне науке, те ћемо кроз визуру новоуспостављање поддисциплине анализирати предмет нашег истраживања.

Историјска геополитика

Геополитика се дефинише као синтезна наука која се, посматрано на општем нивоу свог теоријског утемељења, конституисала на структуралној сложености и интердисциплинарности. Спуштајући се на теоријско-експликативном нивоу спрат ниже, она показује и своја апликативна или примењена дисциплинарна одређења. На још нижем субдисциплинарном нивоу конкретизације откривају нам се и њени поддисциплинарни облици какви су, између осталог, примери геополитике здравља,¹ геополитике јавног дискурса, сајбергеополитике, геополитика националне безбедности и слично,² али и **историјска геополитика** о којој ћемо писати у редовима који следе. Историјска геополитика се бави истраживањем, анализом и синтезом геополитичких мотивација, доктрина, планова и интереса историјских актера декодирајући на најдубљем нивоу из њиховог геополитичког понашања скривене разлоге за одређење историјске акције, процесе или догађајне чињенице. Дакле, историјска геополитика примарно трага за геополитичким контекстуалним „силама историје“ одгонетајући стварне разлоге и узроке историјско-политичке процесуалности, који најчешће остају замаскирани или вешто скривени од очију јавности и истраживача. Она покушава да разоткрије прикривене интересе геополитике иза видљиве стварности међународних односа, који као по правилу остају у затамњеној зони фасадних акција историјских актера и званично образложених разлога деловања политичких структура.

Своју методолошку плаузибилност и дисциплинарну експликативност историјска геополитика исказивала је нарочито добро на истраживању геополитичког контекста регионалних и национално историјских тема као што су политичка модернизација традиционалних друштва, вестернизација и процеси цивилизацијске или верско-конфесионалне конверзије, формирања или рушења заједничких државних творевина (Југославије, Совјетског Савеза и др.), политички инжињеринг стварања и консолидације синтетичких нација на постјугословенском и постсовјетском простору, стварање тзв.

¹ Погледати више: Ljubiša Despotović, Vanja Glišin, „Geopolitics of Health–Subdisciplinary Research of Medical Science and Health Systems Manipulations in the Context of Geopolitics as a Synthetic Science“, *Culture of Polis*, Vol. 20, No. 1, Novi Sad, 2023, 1-15.

² Погледати више: Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, *Одбрана Србије: Прилози за геополитику националне безбедности*, Нови Сад, 2023.

лимитрофних или граничних држава у контактним зонама сучељавања или судара великих цивилизацијских, религијских или блоковских вектора утицаја и слично. Уосталом, баш као што историјска социологија истражује доминатно социјални контекст историјских процеса, тако и историјска геополитика декодира значења у превасходно геополитичком контексту историјских догађаја и њихове финалне политичке импликације.

Борба за српску државност у 19. веку

Посматрајући историју Србије од Средњег века до данашњих дана јасно можемо да увидимо дисконтинуитет државност и период вишевековне окупације, што се одразило на државне и националне капацитете српског народа. Србија је услед вишевековне турске окупације каскала за европским модернизацијским токовима и због тога је у многим визурама позиционирана изван европског круга држава.³ Док су европске државе на западу несметано конституисале државне и националне капацитете, српски народ се неретко налазио на ивици опстајања. Ипак, идеја о ослобођењу и изградњи сопствене државе није избрисана из српског кода, напротив, Српска револуција⁴ је историјски тренутак када се Србија нашла пред потребама „националне изградње, модернизације друштва, политичке и правне конституције државе, културно-образовне ренесансе, економске и индустријске обнове“ и када је „неповратно кренула у правцу своје пуне националне, државне, политичке, културне и економске еманципације“.⁵ Према нашем мишљењу, Српска револуција није завршена 1815. године, него је трајала до постизања кључних резултата, попут укидања турског феудалног система, потврђених хатишерифима у периоду од 1830. до 1835. године. Дакле, „основни исход Српске револуције јесте аутономна Кнежевина Србија, без феудалних окова“.⁶ Затим, важан исход Српске револуције тиче се потискивања исламског државног феудализма и заустављања процеса исламизације на овим просторима. И, најзад, Српском револуцијом отворена је „епоха сукоба интереса великих и малих народа у Југоисточној Европи“.⁷ Мишљења смо да је епоха геополитичких превирања на овом простору почела знатно

³ Видети више: Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Београд, 2006; Сања Лазаревић Радак, *Невидљиви Балкан: прилог историји постколонијалних географија*, Панчево, 2014; Ђорђе Стојановић, „Политике наративне конструкције Балкана и балканизма“, *Српска политичка мисао* 61(3), 2018, 51-82.

⁴ Више о Српској револуцији видети у: Леополд Ранке, *Српска револуција*, Београд, 1991; Радош Љушић, *Тумачења српске револуције*, Београд, 1992; Чедомир Попов, *Источно питање и српска револуција 1804-1815*, Београд, 2008.

⁵ Љубиша Деспотовић, *Српска политичка модерна*, Сремски Карловци, 2020, 51.

⁶ *Исто*, 63.

⁷ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, 2017, 200-201.

раније током постојања државе Немањића, када су се сучељавали турски и германски вектори по оси кретања северозапад-југоисток. Сукоби интереса глобалних и регионалних сила настављени су током 19. века и трају до данас, што се негативно одражава на српску државност и питања од националног значаја.

Процес политичког осамостаљивања Србије трајао је све до 1878. године, када српска држава на Берлинском конгресу добија независност.⁸ Изазови са којима су се Срби суочавали до добијања независности били су многоструки. Најпре, требало је истрајати у борби за ослобођење од турског јарма, а потом и скупити снагу за стварање државе и националну еманципацију у сложеним политичким околностима. Осим тога, политички и војни притисци спољнополитичких актера били су непрестани. Због превирања великих сила на Балкану, пре свега Француске и Русије током владавине Наполеона Бонапарте, Србија није добила подршку европских држава током револуције, већ је по ко зна који пут у историји остављена да се бори против завојевача штитећи европске државе чија помоћ је неретко изостајала.⁹ Сложена спољнополитичка позиција Србије током 19. века умногоме је одређивала политичке процесе унутар земље, те су се услед тога смењивали модернизацијски и контрамодернизацијски удари чинећи политичку ситуацију сложенијом.

Значајни догађаји који су утицали на политичку позицију Србије крајем 19. века били су српско-турски ратови 1876/77. године. Србија је објавила рат Турској 30. јула 1876. године, али је због изостанка помоћи словенских земаља рат био неуспешан. Помоћ је пружио руски генерал Михаил Черњајев са добровољцима, али то није било довољно да се заустави многобројнија и снажнија турска војска. Тада је кнез Милан затражио од руског цара да предузме мере како би спречио турску одмазду над српским становништвом, што је и учињено дипломатским средствима. Примирје које је потписано између Србије и Турске није дуго трајало. Русија је објавила рат Турској 24. априла 1877. године, а Србија се укључује у рат 1. децембра и својим деловањем знатно помаже Русији у заузимању Софије. Међутим, ситуацију додатно усложњава Аустро-Угарска која шаље претећу ноту српској власти, истичући да ће предузети одговарајуће мере уколико српска војска уђе у Босну. Убрзо је потписан Санстефански мир, 3. марта 1878. године, између Русије и Турске, након чега Србија, Црна

⁸ Дејан Антић, Зоран Павловић, *Православна црква у Србији и њене финансије (црквени приходи и контрола управљања црквеном имовином од 1815. до 1914. године)*, Ниш 2022, 19; Владимир Јовановић, Александра Вулетић, Момир Самарцић, *Наличја модернизације: српска држава и друштво у време стицања независности*, Београд, 2017, 13.

⁹ Љ. Деспотовић, *н. д.*, 34; Зоран Аврамовић, *Невоље демократије у Србији*, Београд, 2002, 10; М. Екмечић, *н. д.*, 130.

Гора и Румунија добијају статус независних држава. Имајући у виду да је Санстефански мир подразумевао стварање Бугарске као аутономне кнежевине, што је у геополитичком смислу одговарало Русији, побуниле су се Аустро-Угарска и Енглеска, због чега је сазван Берлински конгрес од 13. јуна до 13. јула 1878. године.¹⁰ Српска јавност и кнез Милан сматрали су да је Санстефански мир чин руске издаје. Иако су водеће странке биле русофилске, оне су након тога окренуле леђа Русији, тражећи ослонац у Аустро-Угарској. Због тога је српска елита настојала да „адвокат Србије“ на Берлинском конгресу буде Аустро-Угарска, а не Русија.¹¹ Међутим, цена те аустроугарске услуге била је огромна. Основе берлинског уговора омогућиле су Аустро-Угарској да окупира Босну и Херцеговину и на тај начин изолује српско становништво са оне стране Дрине. Србији је потврђена независност, али претходно добијена проширења на простор Косова и Санџака била су редукована. Осим тога, Србија је постала политички и економски зависна од Аустро-Угарске.¹² Важно је истаћи да је Аустро-Угарска Србију посматрала као средство ширења утицаја на Балкан, посебно у односу на опонента са истока, Русију. Према томе, јасно нам је да је аустријска политика након Берлинског конгреса имала за циљ да задржи Србију у границама добијеним 1878. године и да спречи уједињење српских земаља.¹³ Уз то, на Берлинском конгресу 1878. године Велика Британија је, у природном антагонизму према Русији, помогла

¹⁰ Видети више: М. Екмечић, *н. д.*, 291-294.

¹¹ Милан Петровић, *Личност против странке*, Београд, 2020, 340.

¹² *Исто*, 340.

¹³ „У мају 1900. год., у време када за то није било никакве актуелне потребе, изјављивао је гроф Голуховски грофу Билову, тада државном секретару Спољашњег уреда Немачког царства: Аустро-Угарска неће никада допустити уједињење Србије и Црне Горе.“ Док планом из 1903. године, гроф Голуховски као решење балканског питања види слабу Србију. Мило Ломпар, *Дух Самопорицања*, Београд, 2017, 78-110.

„Према једном мемоару Тешенберга, савјетника у аустроугарском министарству спољних послова, написаном за цара 1884. године, главни принципи Андрашијеве источне политике били су: 1. Одржавање турске владавине (...); 2. Одбијање сваке промјене која би могла да угрози националне или политичке интересе Аустро-Угарске, а посебно спречавање стварања од територија под турском влашћу једне компактне словенске државе са већим пространством; 3. Успостављање што је могуће веће равнотеже између „балканских раса“ и државних творевина (...) и заштита грчког, албанског и румунског елемента; 4. Стварање утиска у Европи и на Балканском полуострву да је руска политика субјективна и себична, а аустроугарска објективна и несебична, па да зато лежи у интересу Европе, Турске и балканских народа да се Аустро-Угарској препусти пресудан утицај на истоку; 5. Стварање основа за потискивање политичких предности Русије на Балкану. Зато Аустро-Угарска мора створити своја упоришта на Балкану као потивтежу руским (...).“ Томислав Краљачић, *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882-1903)*, Београд, 2017, 31.

Аустро-Угарској да постане „чувар новог стања на Балкану“. После нешто више од једне деценије, Аустро-Угарска је, борећи се за своје интересе и супротстављајући се руским, постала чувар британских интереса у оном делу Балкана који није био доступан британској флоти. Те 1878, Британија је успешно онемогућила учвршћивање руског утицаја на Балкану, чије је остварење требало да се одигра у виду стварања великобугарске државе¹⁴.

Са друге стране, Србија је после Берлинског конгреса добила готово све политичке карактеристике које једно друштво треба да има и тако је постала „модел развоја целом српском народу“.¹⁵ Имајући претходно наведене спољнополитичке околности у виду, можемо констатовати да је Србија у борби за своју независност била у сложеном геополитичком положају између истока и запада, те да су се значајне борбе на овим просторима одвијале у периоду када су спољнополитички фактори били посебно заинтересовани за територије на којима је владала отоманска империја. Дакле, исцрпне борбе Срба за ослобођење водиле су се упоредо са борбама великих сила око прерасподеле територија на Балкану, тако да су у тим околностима српски напори искоришћени од стране спољнополитичких актера. У прилог томе иду запажања Милорада Екмечића који наводи да је једна од последица Велике источне кризе пораз српског националног покрета, те да су уместо њега, на српском подручју Турског царства и бугарском подручју, велике силе преузеле „контролу историјског развоја и друштвене модернизације“.¹⁶ Од 1878. године до краја 19. века, сложена спољнополитичка позиција Србије одражавала се на унутрашњеполитичко стање које је било променљиво и нестабилно.

Српска државност кроз визуру историјске геополитике

Догађаји на прелазу из 19. у 20. век указивали су на сложено политичко стање на Балкану, што нас и не чуди, с обзиром на то да су се интереси великих сила тога времена укрштали на овом простору. У историјском вишевековном континуитету Балкан својеврсним геополитичким магнетизмом привлачи глобалне и регионалне силе, због чега не можемо занемарити утицај спољнополитичких фактора на политичке прилике у балканским државама. Неретко су ти утицаји прилагођени личним геополитичким амбицијама страних фактора, а на штруб оних држава које су означене као реметилачки фактор у остваривању тих амбиција.

¹⁴ Љубодраг П. Ристић, *Србија у британској политици 1889-1903*, Београд, 2014, 507.

¹⁵ М. Екмечић, *н. д.*, 309.

¹⁶ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, књига II, Нови Сад, 2021, 409.

Балкан у геополитичкој визури представља трансконтиненталну зону која повезује три континента, односно Блиски и Средњи исток и северни део Африке са Европом. Управо та карактеристика „спајања и прожимања“¹⁷ омогућила је да се дефинишу идеје продора на исток (*Drang nach Osten*), односно југоисток (*Drang nach Südosten*), затим да се разматра изградња пруге Берлин-Багдад и томе слично. Осим тога, веза са другим континентима предодредила је овом простору улогу историјске трансверзале кретања различитих цивилизација, због чега говоримо о „главној оси трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара“.¹⁸ Следеће геополитичко обележје које лоцирамо на балканском простору је *чворност*. Својеврсни геополитички чвор чине испреплетени и паралелни интереси глобалних и регионалних сила. Русија своје геополитичко наступање координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима, док англосаксонски чинилац шири свој утицај правцем југозапад–североисток и настоји да контролише већину других праваца. Германски чинилац трасира кретање смером северозапад–југоисток, а исламски фактор прати правац југоисток–северозапад, ка срцу Европе.¹⁹ Такође, не смемо занемарити ни утицај Ватикана и њихове прозелитске политике осом запад-исток. Наведена геополитичка сложеност и борба супротстављених страних актера на овом простору довело је до тога да на Балкану лоцирамо и граничност као обележје. Улога граничне зоне са доминантном религијском границом датира из 1054. године, што је касније послужило да се повуку и цивилизацијске границе на Балкану. Затим, услед сукоба Аустро-Угарске и Турске, овај простор постаје војна граница (*terra militaris*). Такође, овај простор кодиран је као празна земља (*terra nullius*) намењена за територијалну и војну експанзију великих и регионалних сила, док је Ватикан територије насељене православним живљем посматрао као зону за остваривање прозелитистичких циљева (*terra missionis*).²⁰ Геополитички портрет Балкана сведочи о важности овог простора за велике силе, а уколико пажљиво посматрамо и анализирамо догађаје у различитим историјским етапама, можемо увидети да је вишевековна нестабилност на овом простору подстицана и генерисана споља.

Сложена политичка позиција Србије читава се и на почетку 20. века. На политичко стање у Србији одражавала се страначка оријентација

¹⁷ Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 2012.

¹⁸ Љубиша Деспотовић, *Геополитика Светосавља*, Сремски Карловци, 2019, 67.

¹⁹ Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, *Савремени међународни односи и геополитика*, Сремски Карловци, 2021, 314-315. Видети и: Љубиша Деспотовић, *Српска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци, 2012; Вања Глишин, *Балканска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци, 2019.

²⁰ Погледати детаљније: Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н.д.*, стр. 313-315 и 352-359; Љ. Деспотовић, *н.д.*, 57-70.

ка спољнополитичким актерима, на првом месту ка Аустрији, Русији, Француској и Великој Британији, али и утицаји наведених држава на унутрашњеполитичке прилике.²¹ Преплитање тих утицаја имало је своје политичке, дипломатске, културолошке и геополитичке аспекте. На који начин су геополитички интереси великих сила утицали на политичке прилике у Србији јасно можемо видети у следећој наизглед парадоксалној ситуацији. Кажемо „наизглед“, јер је она у реалполитичкој равни веома добро испланирана и има своју крајњу функцију у остваривању геополитичких интереса. Подршка страних фактора политичким странкама у Србији одувек је имала своју геополитичку логику, те је тако Аустрија подржавала Обреновиће и режим личне власти, док је Русија подржавала Радикале и њихову борбу за успостављање парламентарне власти. Аустрија, иако западноевропска држава, пружила је подршку ауторитарном режиму, јер је сматрала да ће јој омогућити да у кратком временском року оствари своје политичке и геополитичке интересе. Са друге стране, Русија као апсолутистичка држава подржала је политичку странку која се борила за успостављање парламентаризма, јер је у Радикалима видела најпогодније тле за спровођење свог утицаја у Србији.²² У тим околностима, Србија се у процесу модернизације, изградње и развоја државе и друштва нашла сама, без подршке других држава. Русија је „утицала на наше странке и наше јавно мњење“, док је Аустрија „правила тајне погодбе с нашим владоцима“. Такође, руска политика је „повлађивала нашим националистичким тежњама“, док је аустријска политика настојала да нас „веже за себе економским интересима“.²³ Тада је, за разлику од руске сентименталне политике, аустријска била реалистичнија. Ипак, у Србији је преовладала руска политика.²⁴

На унутрашњеполитичком плану почетком 20. века долази до Мајског преврата и смене династије Обреновића. Након убиства Обреновића, на власт ступа краљ Петар I Карађорђевић 25. јуна 1903. године. Сменом династије долази до „другог историјског таласа демократизовања“ и почетка периода стварних политичких слобода у Србији.²⁵ Тиме је направљен корак унапред ка успостављању пуног парламентаризма, а Србија је дефинисана као уставна и парламентарна монархија.²⁶ Културни живот у Србији био је

²¹ Видети више: Вања Глишин, *Изазови постхладноратовске демократизације и позиција Србије између евроатлантизма и неоевроазијства*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2022, 108-125.

²² Видети више: Љ. Деспотовић, *н. д.*, 277-278.

²³ *Исто*, 278-279.

²⁴ *Исто*.

²⁵ М. Екмечић, *н. д.*, 322.

²⁶ Више о томе: Олга Поповић-Обрадовић, *Парламентаризам у Србији 1903-1914. године*, Београд, 1998, 119-120, 122-136. Душан Т. Батаковић, „О парламентарној

у успону, успостављене су одређене слободе и права, штампане су књиге, часописи и дневне новине и ишло се ка обезбеђивању равноправног учешћа у политичкој борби, због чега се тај период назива и „златно доба политичких слобода, којој су савременици, с правом, дали име ‘Периклова ера’ Србије“.²⁷ Са друге стране, владавина краља Петра I Карађорђевића праћена је спољнополитичким притисцима, на првом месту Аустро-Угарске, који нису слабили до окончања рата. То нас и не чуди, будући да је 1903. године била прекретница у односима Аустро-Угарске и Србије. Наиме, сменом династије Обреновића долази до краја аустрофилске политике коју је водио краљ Александар и отпочињања борбе за политичку и економску самосталност од Двојне монархије.²⁸ Аустро-Угарска је пројектовала овај простор као зону за ширење својих амбиција, посебно ка Босни и Херцеговини и њеним природним богатствима. Поменута анексија Босне и Херцеговине извршена је 1908. године, што су Русија и Француска виделе као германску претњу оличену у продору на југоисток. Исте године, Аустро-Угарска је настојала да избијање Младотурске револуције искористи како би из окупирани Босне, преко Санцака и Косова и Метохије, продрла ка Солуну.²⁹ Геополитичке аспирације германског фактора довеле су до тога да Русија и Француска подрже Балкански савез који су 1912. године формирале Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка, јер су у том савезу виделе потенцијалног савезника за будуће сукобе на овим просторима, али и својеврсни балкански санитарни кордон који би био баријера аустроугарским продорима. Међутим, у датим околностима ниједној од сукобљених страна није одговарао сукоб на Балкану, плашећи се да би једна од страна могла да га искористи у своју корист.

Успех Балканског савеза у Првом балканском рату завршио се потписивањем Лондонског мира 1913. године.³⁰ Лондонска конференција отпочела је са радом 16. децембра 1912. године, а једно од најважнијих питања које је покренуто тичало се стварања нове државе на Јадрану. О важности тог питања за поједине велике силе тога времена сведочи пример да је аустроугарски министар спољних послова Леополд фон Берхтолд (*Leopold, Graf von Berchtold*) прихватио учешће на Конференцији тек након дефинисања два питања: 1) недопуштање никакве јадранске

демократије у Србији, 1903-1914: странке, избори, политичке слободе“, *Глас CDXX*, Одељење историјских наука, књ. 16, Српска академија наука и уметности, Београд, 2012, 391-408.

²⁷ Д. Т. Багаковић, *н. д.*, 399.

²⁸ Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан у балканском вртлогу*, Београд, 2012, 27.

²⁹ Радослав Гађиновић, *Насиље над Србима у XX веку*, књига I, Београд, 2016.

³⁰ Погледати: Дејан Д. Антић, „Балкански ратови 1912/1913. године кроз призму српско – бугарских односа“, У: *Историографија и савремено друштво*, Ниш, 2014.

луке за Србију и 2) образовање нове албанске државе.³¹ Тако је 1912. године створена нова независна држава Албанија, која има маритимну партиципацију, позиционирана је тако да се са њене територије могу контролисати Отранска врата и, најзад, формирана је како би се баражирао пут Србији ка Јадрану. Аустроугарска је у Србији и српском националном корпусу видела главног непријатеља својим геополитичким тежњама, због чега се „аустроугарска политика према њој заснивала на продубљивању латентног неповерења и сукоба Србије са свим суседима, нарочито са Бугарском, Црном Гором и Албанијом. Српске тежње требало је приказивати увек као „великосрпске“ и освајачке“, а Србију као револуционарно гнездо које угрожава Балкан. Стога ју је требало изоловати и дискредитовати пред Европом.³² Дакле, Албанија је аустроугарска геополитичка конструкција чија је улога обуздавање и потискивање српског фактора ка „срцу“ балканског копна, што је, геостратешки посматрано, сужавање маневарског простора и слабљење геополитичког и геостратешког потенцијала државе.³³ То само потврђује да је германски фактор развијао политику понижења и деструкције према Србији. О таквој политици сведоче речи управо министра Берхтолда који је рекао: „Србија данас представља велику атракцију, јер је јасно да је њен углед порастао на нашу штету. Ако Србија настави да се развија, још више ће привући наше Југословене и ни најбоља унутрашња политика неће ништа ту моћи да уради (...) Сукоб са Србијом и њено понижење – то је главни интерес Монархије. Ако се ово не догоди данас, морамо се темељно припремити за то.“³⁴ Наведена политика понижења и деструкције приметна је уочи и током Првог светског рата, а резултат је на стотине хиљада убијених и интернираних Срба, разорена држава, као и продубљен раздор између православаца, римокатолика и муслимана. Римокатоличка црква подржала је Беч и позвала на разарање Србије, док је Турска фетвом позвала на цихад против неверника у Србији и Црној Гори. Примера ради, политика Ватикана на почетку 20. века била је „усмерена против националних циљева Србије“, јер су сматрали да је „Србија била истурена рука Русије и као таква опасна по Хабзбуршку монархију и католичанство на Балкану“.³⁵ Верске различитости већ тада

³¹ Славенко Терзић, „Аустроугарско обликовање албанског националног покрета (1878-1912)“, у: *Catena Mundi III*, Београд, 2016, 169-176; Владимир Вучковић, *Стара Србија и Македонија: ослобођење и уређење*, Ниш, 2014, 61.

³² С. Терзић, *н. д.*, 172.

³³ Alfred Mahan, *Influence of Sea Power upon History 1660–1783*, Boston, 1918, 34-35.

³⁴ Цитирано према: Душан Т. Батаковић, *Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање*, у: *Историја једне утопије*, Београд, 2018, 48.

³⁵ Д. Р. Живојиновић, *н. д.*, 16, 28-29.

су манифестовале свој конфликтни потенцијал, који се у годинама касније показао као ефикасно оружје спољнополитичког фактора.³⁶

Сукоби на Балкану настављају се убрзо по завршетку Првог балканског рата, када Бугарска изненада напада Србију и Грчку у ноћи између 16. и 17. јуна 1913. године. Бугарска је имала за циљ да пробије српску линију и да дође до Вардарске долине, како би пресекли везу Србије и Грчке, али у томе није успела. Бугарска војска страховито је потучена на Брегалници. Мир је потписан у Букурешту 28. јула 1913. године, а резултат су биле нове границе између балканских држава. Победом у Балканским ратовима 1912/1913. године Краљевина Србија је добила територијална проширења која су обухватала Косово, Метохију, Новопазарски санџак и Вардарску Македонију, односно, просторе који су у Краљевини називани Стара Србија и Маћедонија.³⁷ Краљевина Србија је добијеним територијалним проширењем под своју контролу ставила моравско-вардарску удолину, што је један од најважнијих геостратешких праваца на Балкану.

Међутим, иако је Србија извојевала победу у балканским ратовима, српско питање није решено, а борба за српску државу се наставља. Аустро-Угарска своју политику није променила, што потврђује Конрад фон Хецендорф у мемоару од 28. октобра 1912. године када каже да Србија треба да „изгуби своју самосталност и да своју судбину потчини вођству Хабзбуршке монархије“.³⁸ У тој аустријској пројекцији балканско решење би подразумевало поделу Србије и то: Санџак и западна Србија припали би Аустрији, нишки и пиротски крај Бугарској, а источни део Србије, између Мораве и Тимока, Румунији.³⁹ Нестанак Србије и српског народа као балканско решење истакао је секретар бугарског краља Фердинанда 20. априла 1913. године, истакавши да „тај народ мора ишчезнути, иначе неће бити мира“. Начелник бечког Министарства иностраних послова, гроф Форгач, говорио је у лето 1913. године „да би радо на свакој соби у Министарству изнад врата ставио натпис: *delenda est Serbia*, јер је он уништење Србије видео као основни услов за опстанак Монархије“.⁴⁰ Кулминација аустријске политике је објава рата Србији крајем јула 1914. године са јасним циљем учвршћивања сопствене позиције у југоисточној Европи.⁴¹ Аустроугарска је „стално тежила да поправља и даље изграђује

³⁶ Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*, 319.

³⁷ В. Вучковић, *н. д.*, 84-95; Милош Јагодић, *Уређење ослобођених области Србије 1912-1914: правни оквир*, Београд, 2010.

³⁸ Владимир Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд, 1992, 424.

³⁹ *Исто*, 483.

⁴⁰ *Исто*, 546.

⁴¹ Дејан Антић, „Ниш под окупацијом у Првом светском рату – крај 1915. и почетак 1916. године“, *Токови историје*, 1/2020, 48.

своје дотадашње позиције у југоисточној Европи, коју је сматрала за своју природну интересну сферу⁴², а Балкан је пројектован стратешки мост и одскачна даска ка истоку, док су балканска природна и рудна богатства виђена као погонско гориво на том путу. Оно што је приметно у периоду од балканских ратова до почетка Првог светског рата јесте усклађеност ватиканске и аустроугарске политике у погледу Србије, те можемо приметити да је Римска курија због борбе за статус римокатоличке цркве на Балкану подстицала Аустро-Угарску да води агресивну политику, пре свега, према Србији.⁴³ У том контексту треба напоменути да блиски односи Србије и Русије ни у ком случају нису одговарали Ватикану и Курији, те је требало на све начине спречити јачање православног фактора на Балкану.⁴⁴

Дакле, Србија се од 1912. до 1918. године суочавала са ратовима и ратним разарањима, што се одразило на стање у држави и друштву. Животе је изгубило око 800.000 људи или 24% укупног становништва, економска и привредна штета била је толика да се држава фактички нашла у ситуацији да поново обнавља најосновније сегменте индустрије и целокупне привреде. Међутим, Србија, иако ратом разорена, уложила је огромну друштвену енергију у формирање и уређење Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. године. Тадашње власти утопиле су се у југословенској идеји, не марећи за интересе српског народа и дефинисање српске државности. Присаједињење Војводине Србији 25. новембра 1918, а потом и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, приказује све напоре српског народа, али и утопијску визију о уједињењу Јужних Словена у једној држави. Хрвати и Словенци су од самог почетка југословенску идеју посматрали као прелазно и нужно решење до стварања сопствене државе, док је српска елита, уместо да гради сопствену националну државу „по мери сопствене моћи и историјских права“, пројектовала заједничку југословенску државу.⁴⁵ Срби су своју „исцрпљујућу победу уткали у заједничку државу, док су Хрвати и Словенци нови државни оквир искористили како би се спасили од последица пораза“.⁴⁶ Тако је српски национални покрет потрошио највише енергије како би дошло до уједињења, што се након 1918. године осликава у преласку „из периода офанзивности у период дефанзивности“.⁴⁷ Од тада „Срби сву

⁴² Андреј Митровић, „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918“, У: *Историја једне утопије I*, Београд, 192.

⁴³ Видети више: Виктор Новак, *Magnum Crimen*, Београд, 2015.

⁴⁴ Видети више: Humphrey Johnson, *Vatican Diplomacy in the World War*, Oxford, 1932.

⁴⁵ Петар Пијановић, „Квадратура културног круга: српска и/или југословенска култура“, у: *Историја једне утопије*, Београд, 2018, 140.

⁴⁶ Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*, 319.

⁴⁷ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, књ. II, Нови Сад, 2021, 1039.

енергију троше за очување постављених темеља, без неопходне енергије за стварање нових“.⁴⁸

Силе које су извојевале победу у Првом светском рату, пре свега Сједињене Америчке Државе, Велика Британија и Француска, имале су јасан план и интерес по питању стварања Југославије, не марећи за Србију и српске интересе у тим околностима. Прво, стварањем југословенске државе требало је онемогућити германском фактору да оствари концепт *Mitteleurope* (Средње Европе), која би према Фридриху Науману (*Friedrich Naumann*) требало да буде геополитичка целина окупљена око Немачке и да као таква представља четврту светску силу. Пројектовано простирање Средње Европе обухватало би територију од Балтичког мора до северног дела Јадрана и представљала би својеврсну континенталну, телурократску целину смештену између запада и истока.⁴⁹ Наведена стратегија обухватала је и југословенски простор као мост ка Блиском истоку и простор богат рудним и природним богатствима.⁵⁰ О значају Средње Европе сведоче записи генерала фон Лудендорфа (*Erich von Ludendorff*), који је у априлу 1917. године писао: „Ми морамо свим средствима радити да код преговора о миру енглески, француски и руски утицај буде искључен у (нама, тј. Немачкој) савезним и у (од нас, тј. Централних сила) поседнутим балканским земљама“ и томе додаје „Дунав мора за силе Антанте постати једно *noli me tangere*. То је неминован војни и привредни захтев“.⁵¹ Због тога је створена „јединствена југословенска држава као брана Немачкој“.⁵² Исто тако, Југославија је виђена и као потенцијална брана руском продору ка Средоземљу. Геополитичка теорија Хелфорда Макиндера (*Halford J. Mackinder*) искоришћена је као основа да се на Версајској мировној конференцији створи Санитарни кордон од земаља централне и југоисточне Европе, чије је „наводна функција идеолошка заштита од ‘црвене заразе’ из Русије“.⁵³ Наведени коридор обухвата Пољаке, Бохеме (Чеси и Словаци), Угре (Мађари), Јужне Словене (Срби, Хрвати и Словенци), Румуне, Бугаре и Грке. Према Макинтеру, негермански народи између Балтика и Медитерана појединачно не могу да остваре значајну улогу, али уколико се интегришу у један стратегијски кордон, могли би да одиграју пресудну улогу у обуздавању Русије и контролисању Великог континента.⁵⁴ Према томе, Југославија и

⁴⁸ Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*, 319-320.

⁴⁹ Погледати: Катрин Орел, *Средња Европа: од идеје до историје*, Београд, 2012; Душан Пророковић, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Београд, 2014; Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*

⁵⁰ А. Митровић, *н. д.*, 216-217.

⁵¹ AA – Bonn, Oxfort, 1135, Grosses Hauptquartier Nr. 5, Bd. 2. Цитирано према: А. Митровић, *н. д.*, 218.

⁵² Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд, 2014.

⁵³ Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Београд, 195.

⁵⁴ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Washington DC, 1942, 115.

у том контексту има значајну улогу за очување империјалних интереса Сједињених Америчких Држава, Велике Британије и Француске, посебно јер је реч о трансконтиненталној и трансрегионалној зони.⁵⁵

Међутим, на овом месту се поставља питање зашто Срби и српски народ нису могли да се уједине, будући да су били најважнији фактор на Балкану? „Иако је Краљевина СХС формирана на темељима српске државе, српске победе и српског народа, таласократске силе нису хтеле да дозволе стварање православног језгра и снажне државе, већ формирају једну верски и национално хетерогену државу, која је осим улоге Санитарног кордона, вршила улогу *обуздавања српског чиниоца*.“⁵⁶ Стварањем државе која је верски и национално хетерогена, створен је простор за изразитим конфликтним потенцијалом, који спољнополитички актери неретко користе, а посебно када су „разарали и утицали на организовање југословенске државе“.⁵⁷ На тај начин је умањена опасност о којој је говорио Роберт Ситон-Вотсон (*Robert Seton-Watson*), „да ће, након нестанка Аустро-Угарске, стварање велике, уједињене српске државе представљати латентну опасност од руске доминације овим регионом у будућности услед историјских веза, заједничких словенских обележја и православне вере“.⁵⁸ Уз то, не би требало да занемаримо „паралелизам о руско-српском геополитичком положају“, који се на западу перципира као „симбиоза њихових интереса“ и вечно партнерство две земље.⁵⁹ Наведени стереотип има две димензије. Прва је „пројектована у позицији Србије као ‘балканског експонента’ руских интереса на овом простору“. Друга димензија приказује словенску (русофобија и србофобија на Западу), православну (страх од православља) и идеолошку (бољшевичко-комунистичка опасност) везу две земље и представља Србију као „сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*“.⁶⁰ ⁶¹

⁵⁵ Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*, 320-321. Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања“, *Лесковачки зборник*, бр. LXI, Лесковац, 2021, 439-453.

⁵⁶ *Исто*.

⁵⁷ М. Екмечић, *н. д.*, 377.

⁵⁸ Цитирано према: Д. Т. Батаковић, *н. д.*, 69-70.

⁵⁹ Погледати поглавље „Србија је Русија на Балкану“ у књизи „Одбрана Србије: прилози за геополитику националне безбедности“, аутора Љубише Деспотовића и Вање Глишина.

⁶⁰ „Онај ко доминира над *Rimlandom*, доминира над Евроазијом, онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама.“ О *Rimlandu* погледати: Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York, 1942; Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н. д.*, 221-226; Небојша Вуковић, *Логика империје*, Београд, 2007.

⁶¹ Љ. Деспотовић, *н. д.*, 71.

Напоследку, формирањем Југославије створена је илузија да је српско питање решено. Међутим, Срби су сопствену државотворну перспективу оличену у Србији и Црној Гори утопили у нову државу, чиме су ушли у „међуратни наставак деструкције Српства ‘другим средствима’“.⁶² Уз то, Југославија је била „у суштинској супротности са српским православним цивилизацијским идентитетом, телурократским геополитичким кодом и егзистенцијалним интересом за постојањем српске националне државе“, те је тако „једна изнутра телурократска земља играла спољашњу таласократску улогу“.⁶³ Дакле, спољнополитички актери пресуђујуће су утицали на формирање југословенске државе која је имала своју вишеструку геополитичку улогу и која је постојала док је њена геополитичка улогу имала смисла. Тиме је потврђено да је идеја „Балкан балканским народима“ илузија.

Закључак

Дефинисање нове субдисциплине *историјске геополитике* означили смо као пионирски подухват којим настојимо да историјске процесе посматрамо кроз визуру геополитике, трагајући и откривајући управо геополитичке разлоге који се крију иза историјско-политичке процесуалности. Имајући то у виду, јасно можемо уочити, најпре, геополитичке константе које смо довели у везу са нашим предметом истраживања, а тичу се класичних геополитичких теорија спољнополитичких актера, а потом и примену тих константи на тактичком нивоу. Дакле, на примеру Србије, али и Балкана у једном ширем обухвату, увидели смо да велике и регионалне силе спроводе своју политику освајања и борбе за простор на основу геополитичких теорија изнетих у класичним учењима. Са тим у вези, анализом историјских процеса на Балкану, јасно смо указали на геополитичка обележја која представљају неодвојиви део једног ширег балканског геополитичког мозаика и као таква се одражавају на унутрашњеполитичке процесе и спољнополитичку позицију држава. Борба за српску државност одвијала се управо у сложеним геополитичким околностима, што се одражавало на политичке, друштвене, културне, религијско-конфесионалне и све друге аспекте, због чега и констатујемо да су спољни актери одлучујуће утицали на процесе у Србији. Самим тим, неопходно је да истакнемо да је српско питање – геополитичко питање и да се као такво мора сагледавати како се не би понављале историјске грешке на које су нас наводили спољни актери, а различити владари и политичари неретко без поговора спроводили.

⁶² Миломир Степић, *Српски геополитички образац*, 2019, 274.

⁶³ Миломир Степић, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Национални интерес* 1/2017, Београд, 12; М. Степић, *н.д.*, 276.

Конституисање југословенске државе представљено је као круна српског успеха у Великом рату. Ипак, свесни смо да је та опсенарска визија деценијама онемогућавала сагледавање реалних политичких околности, замагљујући геополитичке разлоге великих сила који су пресудно утицали на стварање нове државе и њену будућност. Због тога морамо да декодирамо политичке и геополитичке процесе у прошлости, како бисмо са јаснијом сликом и адекватнијим одговорима стали у одбрану Србије и српских националних интереса.

Литература:

Аврамовић, Зоран, *Невоље демократије у Србији*, Београд, 2002.

Антић Дејан, Павловић Зоран, *Православна црква у Србији и њене финансије (црквени приходи и контрола управљања црквеном имовином од 1815. до 1914. године)*, Ниш 2022.

Антић, Дејан, „Ниш под окупацијом у Првом светском рату – крај 1915. и почетак 1916. године“, *Токови историје*, 1/2020, 47–65.

Антић, Дејан, „Балкански ратови 1912/1913. године кроз призму српско – бугарских односа“, у: *Историографија и савремено друштво*, Ниш, 2014.

Батаковић Т. Душан, „Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање“, у: *Историја једне утопије*, Београд, 2018.

Батаковић Т. Душан, „О парламентарној демократији у Србији, 1903-1914: странке, избори, политичке слободе“, *Глас CDXX*, Одељење историјских наука, књ. 16, Српска академија наука и уметности, Београд, 2012, 391-408.

Вуковић, Небојша, *Логика империје*, Београд, 2007.

Вучковић, Владимир, *Стара Србија и Македонија: ослобођење и уређење*, Ниш, 2014.

Гађиновић, Радослав, *Насиље над Србима у XX веку*, књига I, Београд, 2016.

Глишин, Вања, *Балканска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци, 2019.

Глишин, Вања, *Изазови постхладноратовске демократизације и позиција Србије између евроатлантизма и неоевроазијства*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2022.

Деспотовић, Љубиша, *Геополитика Светосавља*, Сремски Карловци, 2019.

Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања, „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања“, *Лесковачки зборник*, бр. LXI, Лесковац, 2021, 439-453.

Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања, *Одбрана Србије: Прилози за геополитику националне безбедности*, Нови Сад, 2023.

Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања, *Савремени међународни односи и геополитика*, Сремски Карловци, 2021.

Деспотовић, Љубиша, *Српска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци, 2012.

Деспотовић, Љубиша, *Српска политичка модерна*, Сремски Карловци, 2020.

Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, 2017.

Екмечић, Милорад, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд, 2014.

Екмечић, Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, књига II, Нови Сад, 2021.

Живојиновић Р. Драгољуб, *Ватикан у балканском вртлогу*, Београд, 2012.

Јагодић, Милош, *Уређење ослобођених области Србије 1912-1914: правни оквир*, Београд, 2010.

Јовановић, Владимир, Вулетић, Александра, Самарцић, Момир, *Наличја модернизације: српска држава и друштво у време стицања независности*, Београд, 2017.

Краљачић, Томислав, *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882-1903)*, Београд, 2017.

Ломпар, Мило, *Дух Самопорицања*, Београд, 2017.

Љушић, Радош, *Тумачења српске револуције*, Београд, 1992.

Митровић, Андреј, „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918“, у: *Историја једне утопије I*, Београд.

Новак, Виктор, *Магнит Crimen*, Београд, 2015.

Орел, Катрин, *Средња Европа: од идеје до историје*, Београд, 2012.

Петровић, Милан, *Личност против странке*, Београд, 2020.

Пијановић, Петар, „Квадратура културног круга: српска и/или југословенска култура“, у: *Историја једне утопије*, Београд, 2018.

Попов, Чедомир, *Источно питање и српска револуција 1804-1815*, Београд, 2008.

Поповић-Обрадовић, Олга, *Парламентаризам у Србији 1903-1914. године*, Београд, 1998.

Пророковић, Душан, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Београд, 2014.

Радак Лазаревић, Сања, *Невидљиви Балкан: прилог историји постколонијалних географија*, Панчево, 2014.

Ранке, Леополд, *Српска револуција*, Београд, 1991.

Ристић П. Љубодраг, *Србија у британској политици 1889-1903*, Београд, 2014.

Степић, Миломир, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Национални интерес* 1/2017, Београд.

Степић, Миломир, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Београд, 2016.

Степић, Миломир, *Српски геополитички образац*, Београд, 2019.

Стојановић, Ђорђе, „Политике наративне конструкције Балкана и балканизма“, *Српска политичка мисао* 61(3), 2018, 51-82.

Терзић, Славенко, „Аустроугарско обликовање албанског националног покрета (1878-1912)“, у: *Catena Mundi III*, Београд, 2016, 169-176.

Тодорова, Марија, *Имагинарни Балкан*, Београд, 2006.

Ђоровић, Владимир, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд, 1992.

Џвијић, Јован, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 2012.

Despotović, Ljubiša, Glišin, Vanja, „Geopolitics of Health—Subdisciplinary Research of Medical Science and Health Systems Manipulations in the Context of Geopolitics as a Synthetic Science“, *Culture of Polis*, Vol. 20, No. 1, Novi Sad, 2023, 1-15.

Johnson, Humphrey, *Vatican Diplomacy in the World War*, Oxford, 1932.

Mackinder J. Halford, *Democratic Ideals and Reality*, Washington DC, 1942.

Mahan, Alfred, *Influence of Sea Power upon History 1660–1783*, Boston, 1918.

Spykman J. Nicholas, *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York, 1942.

Summary

Ljubiša Despotović, Vanja Glišin

SERBIAN STATEHOOD AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY THROUGH THE VIEW OF HISTORICAL GEOPOLITICS

During the centuries-long Ottoman occupation, the Serbian people faced the discontinuity of statehood, living in the Balkans without their own state and ruler. The aforementioned was reflected in the modernization processes of Serbian society, which, in relation to the countries of Western Europe, began with a significant delay in the 19th century. The struggle for Serbian statehood during the 19th century was very complex and difficult, both because of the position of the Serbian people in the geopolitical knot between the conflicting interests of the great powers, and because of internal political relations and the

slow consolidation of institutional and social capacities. The process of Serbia's political independence continued until 1878, when it gained independence at the Berlin Congress. Although it won its independence, Serbia did not enter a period of peace but faced complex foreign and domestic political processes, which marked the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Bearing this in mind, the general hypothesis is that the political processes in Serbia at that time were decisively influenced by external geopolitical actors. Therefore, in our work, we start from geopolitics as a synthetic science within which we define a new sub-discipline, historical geopolitics, which deals with the research, analysis and synthesis of geopolitical motivations, doctrines, plans and interests of historical actors, decoding at the deepest level from their geopolitical behavior the hidden reasons for determining the historical actions, processes or events. In the first part of the paper, we will define historical geopolitics as a sub-discipline of geopolitics, so that in the second and third part of the paper, through the lens of historical geopolitics, we will clearly decode the processes of the birth of the modern Serbian state and the struggle for the survival of Serbian statehood. Using the method of analysis and synthesis, the method of deduction and the geopolitical method, we seek to lay the foundation for further research advances in the context of historical geopolitics.

Keywords: Serbia, statehood, political modernization, history, geopolitics, historical geopolitics